

פרטיזנים, לוחמים ומרי אישי של יהודים בסביבות קובל

צבי רז, עדכון רביעי, ספטמבר 2010

הרבה פרטיזנים היו במחוז קובל, אך רק מעטים וספורים מהעיר קובל עצמה, כך מקובל היה לחשוב.

בבדיקה ראשונית של הנושא, שנעשתה רק לאחרונה, עולים פרטים על עשרות רבות של יהודים בני העיר קובל, שברחו ליערות והצטרפו ללוחמים בנאצים ובעוזריהם. סביר להניח שהיו מאות שאלו, שרובם ככולם נרצחו ונהרגו במהלך שנות הכיבוש הנאצי והשלטון האוקראיני הלאומני העוין וזכרם אבד.

גם עם תחקיר ואיסוף קפדני ביותר, רשימת הפרטיזנים והלוחמים היהודים מהעיר קובל, תהייה לעולם רק חלק מזערי מהרשימה האמיתית של אותם לוחמים בנאצים ובעוזריהם, שנספו, או שזכרם אבד במשך השנים.

לצערנו לא נערך תיעוד ואיסוף חומר בנושא זה ע"י אנשי וועד הקהילה בישראל ובתפוצות בשנים הראשונות שלאחר השואה, בזמן שהיה ניתן להשיג ולאסוף מידע רב מבני הדור הראשון. גם מסך הברזל בארצות מזרח אירופה היה כמובן גורם שהיקשה על תיעוד שואת קובל והמרי של הצעירים היהודים.

לרשימה הוכנסו גם אנשים שאינם לוחמים במובן הקלאסי, כאלו שהתנגדו לשלטון ול"חוקים" הנאציים בצורה עקיפה של "מרי אישי". כמו למשל יוסף אברך, שדיבר בפומבי נגד המרצחים, השוחט יצחק פלדמן שלמרות האיסור שחט פרה לקראת חג פסח. נערות שהסתכנו, ששיחדו פולנים ושהבריחו מזון לגטו ונרצחו עקב כך. ומקרים רבים נוספים. במסגרת בדיקה זו, נמצאו גם מקורות ומידע על מקרים אחרים, מזעזעים, שנויים במחלוקת. על הורים שהרגו את ילדיהם הקטנים בבונקרים מחשש שבכיים יסגיר את המסתתרים. על אנשי העולם התחתון שהיו מהאמיצים ומהמתנגדים לאנטישמיות בתקופת השלטון הפולני, שהעדיפו תחת שלטון הנאצים ללכת אל מותם ללא שום התנגדות. כל המקרים הידועים הקשורים מצד אחד לגבורה ומאידך לטרגדיה שבאזלת היד הוכנסו לרשימת המקורות המתלווה לעבודה זו.

לרשימת הפרטיזנים והלוחמים היהודיים מהעיר קובל לא הוכנסו בשלב זה רשימת הלוחמים בנאצים במסגרות הצבא הסדירות כמו הצבא האדום, הצבא הפולני, הבריגאדה היהודית וכו'.

מסתבר, שהרבה מהפרטיזנים שפעלו ביישובים סביב עיר המחוז קובל, למדו בגימנסיות בקובל (הגימנסיה העברית "תרבות" והגימנסיה היהודית-פולנית "קלרה ארליך"). בתי ספר אלו זרעו בקרב הלוחמים את האמונה והנחישות לעמוד על נפשם ולא להיכנע.

איסוף החומר המובא להלן הוא ראשוני וגולמי בלבד. זו היא תחילת הדרך למחקר מקיף ורציני הנדרש בנושא התנגדות ומרי של הנוער היהודי-קובלאי.

נא להודיע לנו על לוחמים שלא נכללים ברשימות מטה, או כאלו הרשומים ברשימות, אף שאינם מתאימים להופיע בהן.

רקע:

כמה מאות מבני קובל, רובם ככולם צעירים ללא משפחות, נמלטו מהעיר מזרחה לתוככי רוסיה, עוד לפני כניסת הנאצים לעיר.

מאות רבות מבני קובל האחרים, מעל אלף, שהיו עדים לכניסת הנאצים לעיר, ולתחילת מעשי הטבח השיטתיים ביהודים, הבינו מבעוד מועד על ההשמדה הטוטאלית, לא נכנעו למרצחים הנאצים ובעת האקציות מצאו מסתור בבונקרים שבנו באזור הגטאות. רובם נתפסו ונרצחו במשך חודשי קיץ 1942, למיליציה האוקראינית היה חלק נכבד בכך. המסתתרים נלקחו לבית הכנסת הגדול בקובל ומשם לטבח בבית הקברות החדש.

רבים אחרים, עשרות רבות, הצליחו להגיע ליערות ולהתחבא בסבך היער, ביניהם גם משפחות עם ילדים וזקנים, שהצטרפו לקומנונות ולקבוצות יהודיות שחלק ממאבק ההישרדות שלהם כלל גם מסתור מקבוצות רצחניות של פרטיזנים ואנטישמיים מקומיים עוינים שהסתובבו ביערות. רק ספורים נותרו בחיים.

היו גם עשרות רבות שנמלטו מהגטאות שבעיר, חלקם בעזרת "ניירות אריים" מזויפים. חלק קטן מהם אף ניצל. ולבסוף: רבים מהצעירים לא ברחו מהעיר ומהגטאות היות ולא רצו להשאיר את הוריהם המבוגרים לבד. הם לא התמרדו כי חששו לנקמה והאמינו עד הרגע האחרון שיינצלו בדרך כלשהי.

רשימה חלקית של פרטיזנים ומתקוממים יהודיים הקשורים לעיר קובל (העיירה מצ'יוב):

שם הלוחם:	מקור:	הערות:
(-) אייזיק באב	(9)	פרטיזן. יליד הכפר סטיביכובה. נמלט מגיטו קובל
(-) בנימין	(9)	פרטיזן. לא מצוין שם משפחה. זכה באות הצטיינות.
(-) יעקב (יאנק)	(9)	פרטיזן. לא מצוין שם משפחה. ברח מהשחיטה בקובל
(-) מונדק	(9)	פרטיזן. יהודי מסביבות קובל
אברך יוסף	(6) (1)	מרי אישי
איזנברג דוד	(7) (2)	במחנת
אפולינר-פייסיק ויטה	ע"פ דף-עד יד ושם	במחנת הצרפתית
ארליך שלום	(1)	מרי אישי. נאבק נגד מפקד הז'נדרמיה מנטיי ("פנקס קובל")
באראן (ברון) דבורה	(6) (4) (2)	פרטיזנית. עמ' 675 בספר הפרטיזנים היהודים
ביינר יעקב יחיאל	ע"פ האח דב עצמוני-ביינר	נפל ביערות ליטא בשרות הפרטיזנים ב-1943
בלאושטיין חצקל	(2)	פרטיזן
בלופשטיין אברהם	ארגון הפרטיזנים	פרטיזן יחידת קרוק. עמ' 682 בספר הפרטיזנים היהודים
בליישטיין (בלאושטיין) אברהם	(6) (2)	פרטיזן
בלנשטיין יוסף	(2)	פרטיזן
בלנשטיין מרים	(2)	פרטיזנית
ברודר יעקב	ארגון הפרטיזנים	פרטיזן. עמ' 683 בספר הפרטיזנים היהודים.
גבירצמן (גבר)	ע"פ אפרים גבירצמן	לוחם במרד גטו וורשה (ארגון קובל חוברת הנצחה מס' 11)
גולוב יוסף	(6) (2)	פרטיזן
גרובר שלמה	(2)	פרטיזן
גרויסר ראובן	ע"פ בייגל מי-ם	פרטיזן מהעיירה מצ'יוב
גרושקה (אגס) אלכסנדר	(9) (20)	פרטיזן יליד קובל. עבר לפובורסק. למד בקובל
גרושקה חיים נחמיה	(20)	פרטיזן יליד קובל. עבר לפובורסק. למד ועבד בקובל
דב ברגר	(7)	פרטיזן
לאופר שמאי	(2)	פרטיזן
לדרהנדלר ליובה	(6) (4) (2)	פרטיזנית. (אחותו של הרצל- חלוץ בארץ)
לייבל דוד	(16)	פרטיזן
ליכטנשטיין פאניה	(16)	פרטיזנית
לסנקו- דטשוק לידיה	(16)	פרטיזנית
מרמלשטיין יוסף	ע"פ צ.ח. פולישוק	פרטיזן בסביבות וורשה-סטודנט לרפואה בוורשה
נוימרק לייבל	ע"פ בייגל מי-ם	פרטיזן מהעיירה מצ'יוב
פויגלמן רחל	(7) (2)	במחנת
פייגנבאום שמואל	ע"פ רבקה פייגנבאום	פרטיזן. עדות בע"פ של הבת. אין סימוכין.
פיש לאה	(7) (2)	במחנת
פישר סרגיי	(2)	פרטיזן
פישר רוזה	(2)	פרטיזנית
פרבדה שמואל	(16)	פרטיזן. עפ"י עדותו. פליט שנקלע לקובל. ברח לפני הקמת הגטאות.
פרל שושנה (רוזה)	ע"פ פרל אברהם בדף-עד	נהרגה בקרבות בלודמיר ב-13.12.43
קיפר וולף	(2)	פרטיזן
קליינברג משה	(10)	פרטיזן. עפ"י עדות אחותו- כתבה בעיתון.
קפשווק דבורה	(14)	במחנת בדרום צרפת עם בעלה
קרב אברהם	ע"פ בנות אחותו אלקה	פרטיזן. יערות קמין קושירסק. (יליד קובל, אח של אלקה קרב-פוקס)
קרב (פוקס) אלקה	(2)	פרטיזנית. (ילידת קובל, פעלה בקאמין קושירסק)
רייכשטול- פנטורין סימה	(3)	פרטיזנית
שוורץ שיינדל	(7) (6) (4) (2)	במחנת
שטיין שייקה	(14) (7)	במחנת. במרכז "החלוץ" בוורשה (בן יחיאל שטיין)
שיינבוים יחיאל	(7) (6) (4) (3)	פרטיזן
שניידר הרשל-גרגורי	(14)	פרטיזן. עדות בני משפחה. נולד במצ'יוב. חי בקובל.

מרי אישי, סיכוני חיים, התקוממות, בריחה ומקרי גבורה נוספים בעיר קובל:

שם/אירוע:	מקור:	הערות:
קבוצת צעירים	מ. פומרנץ, ילקוט מורשת 1971	נוקם באוקראינים שניסו לעשות פרעות ביהודים 3 ימים לפני כניסת הגרמנים לעיר.
הברחות מצרכים לגטו	(מקורות שונים)	הברחות מזון ותרופות לגטו. רבים מהצעירים. למשל: פסיה שייניס - תרופות. סופיה זיסקינד - לחם. אליעזר קרטופל - כסף. בבטשוק יעקב - תרנגולת. שר בן-ציון - חלב לתינוקות.
שתי בנותיו של משה פרספר	(3)	היו להם קשרים עם חברות פולניות, היו משחדות בכסף שוטר, יוצאות מהגטו ומבריחות מזון לגטו. הן נתפסו ונרצחו ביחד עם אמן.
קבוצת צעירים	(3)	קבוצת צעירים יהודים שהתבצרו במרתפי הנויות ובבית הכנסת והתנגדו ופגעו בכמה אנשי מיליציה אוקראינית.
קבוצת צעירים	(6)	כמה קבוצות שחבריהן הצליחו לגנוב נשק ממחסני השלל הרוסי ולהבריח אותו ליערות. הם נרצחו ע"י פרטיזנים אנטישמיים.
קבוצת יהודים	(3)	פריצת שערי הגטו בהיסטריה ובפאניקה שנוצרה ובריחה המונית החוצה.
צעירים, בודדים, ובקבוצות קטנות- רובם נשים- בריחה מהגטו והישרדות בתוך אוכלוסייה עוינת ואנטישמית	(3)	הימלטות עם תעודות מזויפות, בתחפושתו וכו'. כמו זיסקינד סופיה . בטר פייגה . צורף מינה . פרידמן-אינגבר לולה . פולישוק-ברנבלום מלה . גבירצמן-ברונשטיין סופיה . רופה-גודיס דורה . גולשטיין-שטרן רבקה . קוזאק-גולשטיין מרים . אגבר אברהם (שהתחפש לבחורה). ועוד רבים.
בודדים שנמלטו מבית הכנסת הגדול	(3) (4)	בודדים שהצליחו להימלט מבית הכנסת למרות השמירה מסביב. ביניהם משה-מיכאל בבצ'וק , אשר ויצחק פרס , יעקב צוקר שנתפס ונרצח. יוסקה (חתנה של חוה ארליך). אהרון (סוחר תבואה). ועוד.
בריחה ליערות של בודדים. חלקם נרצח שם	ע"פ דפי עד יד ושם	רובם נתפסו ונרצחו. שוהנסקי יצחק . גורן מניה ברח ליערות ונרצחה שם ע"י הגרמנים. שרדו: אוסיוק חנה , ביזר אסתר , ברנהולץ ראובן , גוביטש בלומה , הינוך הינה , רוזנקו יפה , שיינבאום פסיה ועוד רבים.
אם לתינוק	(3)	התנפלה על אוקראיני להציל את פרי בטנה.
בודדים, בכמה מקרים	(3)	קפצו מהמשאיות כשנלקחו להשמדה בבית הקברות היהודי. הם נרצחו במקום.
אנשים שהציעו להם הצלה וסרבו לעזוב בני משפחתם	(3)	היו כאלו רבים. למשל: פרידמן ריבה . ד"ר זיסקינד פנחס . ועוד רבים.
גבירצמן אהרון	(13)	מרי אישי. על פי עדות בת המשפחה
פרס אשר, גרשון שטיינקרוך ועוד	(13) (16)	קבוצה של שישה. חיסלו לאומני אוקראיני.
סבר שלום, אביו וקבוצות ביער	(2)	חיים לצד הפרטיזנים. אחז היהודים בסביבה התנפל על איש ס.ס. וקרע את צווארוו בציפורניו.
פלדמן יצחק	(3)	הקצב ששחט פרה למרות האיסור ונתלה בחוצות העיר
בוים-וילנסקי זלדה	(11)	בריחתה במהלך השיירה אל ההשמדה בפונאר- וילנה.
שר בן-ציון	(3)	הצטרף לפרטיזנים עפ"י עדותו. הסתייגות- מלכה קליינברג
שפילמן יצחק ושרה	עדות הבת לאה ידובניק-שפילמן	יצחק היה בבית סוהר ונתלה ב-1941. כנראה בגלל פעילות מחתרתית של בניו הקומוניסטים. אשתו שרה מתה אח"כ מרעב.
זלצר-פלדמן נחמה	ע"פ האח נח זלצר	ברחה בעת כינוס היהודים באקציה הראשונה. נורתה ונהרגה ע"י אוקראינים

לוחמים מסביבות קובל וממקומות אחרים, ששהו תקופה בחייהם בקובל

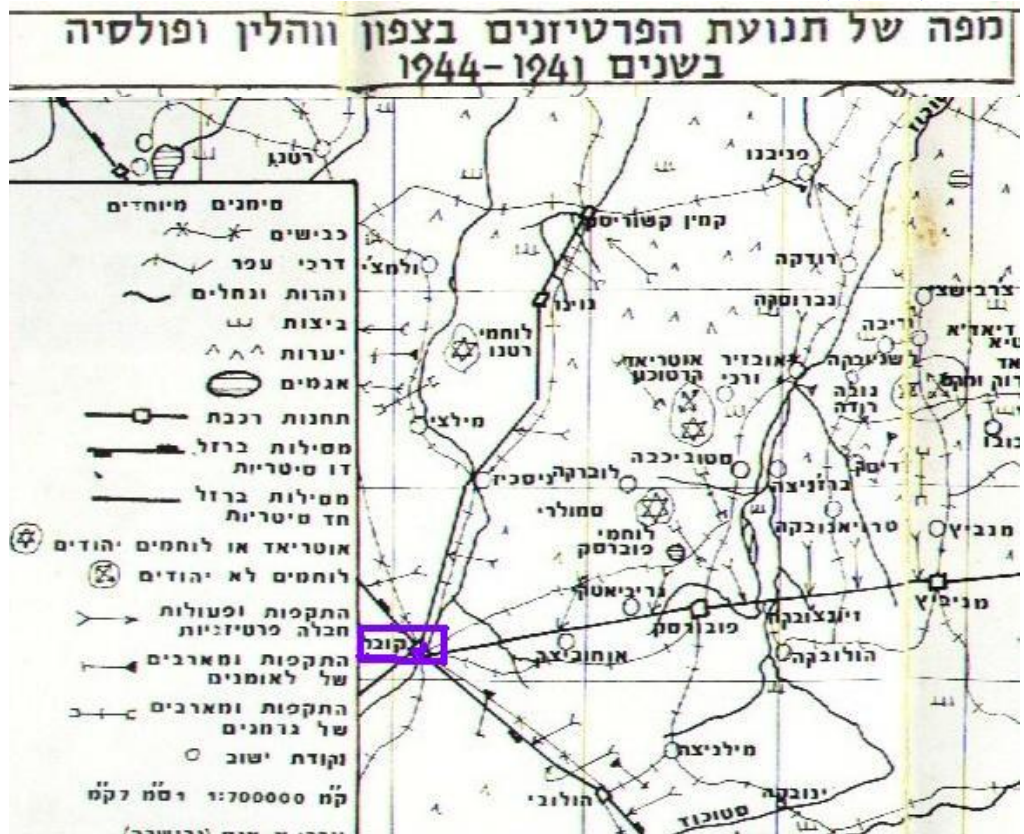
שם הלוחם:	מקור:	הערות:
פרלמוטר שלמה	מקורות שונים	לוחם פרטיזן מרטנו, למד בגימנסיית תרבות בקובל, מי שרשם חלק מההחלטות בבית הכנסת
קופרברג יצחק	(21)	לוחם פרטיזן ממניביץ, למד בגימנסיית תרבות בקובל
כגן יהודה	(13)(16)(20)	יליד רטנה. הועבר לגטו קובל, ברח והתקבל כפרטיזן ליחידה סובייטית.
אסטיק- רובינוביץ מאשה	(20)	ילידת לובומל, נלוותה לפרטיזנים באזור מצויב וקובל
פישמן אפרים	(3)(20)	מרי אישי. יליד דומברביצה. הגיע לקובל ב 2.1942. התחזה לפולני. מסר ידיעות, עזר ליהודי הגטו.
זילברשטיין דבורה	(5) (6)	פרטיזנית. ילידת מניביץ. לחמה באזור קובל.

פעילויות מחתרתית כנגד השלטון הסובייטי לפני המלחמה

(לפני המלחמה, בעת השלטון הסובייטי בעיר, 1939-1941)

שם הלוחם:	מקור:	הערות:
זבידוביץ'יעקב	(7)	מצעירי "הדרור" בקובל. פעיל מחתרת בזמן הסובייטים
חברי בית"ר: שטיין אהרון, פוגץ גרשון, קופלברג פנחס, שיינטופ גרשון	(14)	במחתרת לפני המלחמה. ניסיון להגיע לארץ דרך בריחה לרומניה. מאסר בכלא סובייטי.
פרל שושנה (רוזה)	(11)	פעילה במחתרת נגד הסובייטים
קפשוק מרדכי	חוברת לזכרו	מחתרת "השומר הצעיר". הברחת דגל התנועה לוילנה.
רוז'ניקה- שוורץ פרומה	(8)	פעילות לפני המלחמה ולאחריה
שוורצבלט לייזר	י. גולדמן	חבר בית"ר. עסק בארגון עלייה בלתי ליגאלית בתקופת הרוסים 39-41
שויב (שוב) ישראל	ש. גיס-שויב	פעל במחתרת בזמן הרוסים

מחוז קובל, קטע ממפה (נלקח ממקור 9)

רשימת מקורות להרחבה:

1. מתוך אתר "יד ושם":
האתר הכללי: http://yad-vashem.org.il/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20201340.pdf
לפרטים הקשורים ליהודי קובל, ראה נספח מס' 1.
2. מתוך אתר הפרטיזנים שבמוזיאון קבוץ לוחמי הגטאות:
האתר הכללי: <http://partisans.org.il/Site/site.search.he.aspx?res=true>
מהאתר נלקח מידע על אנשי קובל והעיירות שבסביבה. ראה נספח מס' 2.
3. מתוך ספר קובל, מהדורת 1957:
לפרטים הקשורים ליהודי קובל, ראה נספח מס' 3.
4. מתוך הספר ביידיש "פנקס קובל", ארגונינה, 1951
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 4.
5. מתוך אתר ארגון הפרטיזנים, לוחמי ומורדי הגטאות:
האתר הכללי: <http://www.thepartizans.org/heb/default.asp>
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 5.
6. פרטיזנים ולוחמים יהודים מוהלין, 1997, חוברת בהוצאת הוועדה להנצחה.
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 6.
7. תנועות הנוער החלוציות בפולין הכבושה / רבקה פרליס
בית לוחמי הגטאות והוצאת הקבוץ המאוחד, 1987
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 7.
8. במכתן הענות והפדות / לוי אריה שריד
התנועות החלוציות בפולין בשואה ולאחריה 1949-1939 (2 כרכים) מורשת. בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ. תשנ"ז
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 8.
9. כאורנים גבהו- פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין/ נתן ליבנה
הוצאת איגוד ווהלין. תש"ם
לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 9.
10. חוברת הנצחה מס' 9 של ארגון יוצאי קובל
מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 10.
11. חוברת הנצחה מס' 12:
מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 11.
12. חוברת הנצחה מס' 13:
מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 12.
13. חוברת הנצחה מס' 14:
מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 13.

14. חוברת הנצחה מס' 15:

מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 14.

15. חוברת הנצחה מס' 16:

מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 15.

16. חוברת הנצחה מס' 17:

מתוכה מידע הקשור לפרטיזנים, ראה נספח מס' 16.

17. ילקוט מורשת חוברת ל"ה, אפריל 1983:

לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 17.

18. משפט רוצחי היהודים מקובל, ההנמקות לגזר הדין

ציטוטים הקשורים לניסיונות מרי והתקוממות בקובל וסביבתה: ראה נספח מס' 18.

19. כתב אשמה נגד הפשיסטים בעיר קובל,

התייחסות למרי והתנגדות מתוך המסמך: נספח מס' 19

20. מתוך מסמכים ועדויות המצויים ב"יד ושם":

מתוך מסמכים המתייחסים למרי ולהתנגדות: מקור מס' 20.

21. ילקוטי ווהלין, בטאון שנתי בהוצאת אגוד ווהלין:

לפרטים הקשורים ליהודי קובל והסביבה, ראה נספח מס' 21.

מקורות נוספים לעיון והרחבת מידע:

"ספר הפרטיזנים היהודים". ספרית הפועלים. 1958.

כרך א': "זירת האיבה" - לוחמי ווהלין. הפרק "בדרומה של פולסיה" מתוך "על אדמה טובענית" - לוחמי פולסיה.
כרך ב': "יד ללוחמים"

ד"ר שמואל ספקטור: שואת יהודי ווהלין 1941-1944. יד ושם. תשמ"ו

פנקס הקהילה טריסק. ספר יזכור. עורך: נתן ליבנה. תשל"ה

ילקוטי ווהלין. הוצאת אגוד יוצאי ווהלין בישראל.

לכסיקון הגבורה. כרך א', ב': גרינשטיין יחיאל, כהנוביץ משה.

פנקס הקהילות - פולין. כרך ה'. יד ושם. תשנ"ט.

ספקטור שמואל: יהודי ווהלין ותגובתם להשמדה.

למידע כללי, על התנגדות בעיירות סביב עיר המחוז קובל:

לפרטים על התנגדות יהודי העיירות המשוייכות לעיר המחוז קובל, ראה גם בספרי הזיכרון הייחודיים של העיירות: מנייביץ-פבורסק-הורודוק, רטנה, מלניצה.